

Някои възможности за ограничаване манипулирането на хората от позицията на потърпевшия

Чавдар Везиров

Abstract: *Some options to avoid manipulation from the aspect of a victim: Opportunities for fraud and manipulation by media including internet are higher in societies in transition. According to some organizations and statesmen people is not ready to accept critically all information especially in Bulgaria. A three stages procedure is proposed for save proceeding of huge facts, opinions, comments, etc. Each of its: validation and verification, ignoring suspicious data, cautiously decision making, contents 6 steps.*

Key words: *media manipulation, ways to avoid, fraud prerequisites, evaluation of information, three stages procedure*

ВЪВЕДЕНИЕ

Известно е, че според признанието на много журналисти всяко издание обслужва някого - „А кого ще обслужва вестникът?“ пита главният редактор (1962 – 1988) на Литературна газета А. Чаковски [2]. При това в противоречие с безспорния авторитет за това време Ленин - „На масите трябва да се казва горчивата истина просто, ясно, направо...“ – [5]. Подобно е положението и в западния свят – например според бившия директор в Ню Йорк Таймс - Джон Суинтън „Няма такова нещо днес в Америка, като независима преса. Вие го знаете и аз го знам.“* Специално българските медии често „симулират медийна свобода“, описват се като „зависими“ – [3], [7]. По класацията на Репортери без граници, България е с най-нисък показател между страните от Европейския съюз и отбелязва още по-ниско класиране през последната година – 100. място от 180 страни [21]. Ясно е, че у нас не може много да се разчита само на масмедията за обективно информиране. Остават другите пътища за това: от чужди радио и телевизионни станции (достъпни основно за малко хора със спътникови връзки и излъчващи главно на чужди езици), интернет; формиране на умения и знания за търсене на информация и различаване на дезинформация.

Но дали е толкова важно да се поставя сега този проблем при конституционно гарантирано „право да търси, получава и разпространява информация“? Причината е в свободата да се влияе на мнението на хората, без да се гарантира достатъчно обективността, пълнотата и навременността на информацията. Законите гаранции срещу злоупотреба с информация основно се свеждат до защита на честта на гражданите срещу обиди и клевети и когато същите са потребителите на стоки и услуги – главно на икономическите им интереси. Специално Законът за радио и телевизия изключва част от средствата за информиране с чл. 2 ал. 5, оттук и отговорността им. В законите за политическите партии и за юридическите лица с нестопанска цел (сдружения и фондации) също не се засягат въпросите за отговорността им при дезинформиране и даже при неточно, непълно или несвоевременно информиране. Така грижата за правилната оценка на информационния поток пада изцяло върху неговите реципиенти. В същото време израсналите в условията на монопол над средствата за формиране мнение на хората не се адаптират достатъчно в променената обстановка. Младото поколение пък се формира в голяма степен като пасивно или индиферентно, особено по въпросите на обществото като цяло. На практика липсват и фактически и същностно различни източници на факти, аргументи, мнения и обяснения за плурализъм като основа на правовата държава. Друга причина за поставяне на въпроса за защита на потребителите на информация (освен монополизацията) е навлизането на все повече и по-разнообразни технологии и технически средства за формиране на общественото мнение. По-нататък ще се опитам да покажа, че хората имат

възможности да се защитят от информационните лавини не само чрез избягването им, но и чрез отклоняването и даже филтрирането им.

Във връзка с голямото разнообразие на термини за формиране на мнение на хората се налага тяхното съпоставяне. Естествено формирането може да се прави и в интерес на потребителите, например с лечебна цел като при невролингвистичното програмиране. Когато се ползва понятието манипулиране обикновено се визира общественото мнение/съзнание за ангажиране, повлияване, управление на масите с цел насочване на поведението им (crowd manipulation, brainwashing, манипулация масовым сознанием). Сходно по подход е социалното инженерство (social engineering, социална инженерия) като действие по психологично манипулиране. Някои от най-популярните начини за управление на човешкото поведение в обществото и като потребители са описани в [4], [12], [13], [6], [9]. В крайна форма такива действия са известни доста отдавна. Например обучението на войниците без обмисляне да изпълняват командите (муштровка) цели да ги направи механични изпълнители на висшестоящите им сержанти и офицери. Тази опасност от временно изключване на самоконтрола отваря възможност за много непредвидени и даже разрушителни действия.

Знае се, че артистите (актьори, илюзионисти) нямат такива възможности - хората предварително знаят, че ще видят, чуят, възприемат нещо измислено, невярно, нереално. Изкуството обаче формира някои предпоставки за възприемане на измамата, заблудата, дезориентирането, подвеждането като нещо естествено и даже положително [15], [16], [20]. На този фон критичността на обществото и отделния индивид към информационно манипулиране остава на ниско ниво. Какво трябва да включва подготовката за ограничаване на манипулация на хората? Най-напред трябва да се отбележи, че такова обучение по правило е индивидуално. Причината е, че все още няма достъпни групови форми за постигане на желаната цел.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Как да стигнем до истината, полезната информация и приложните знания? Отговорът е даден още в древността от Конфуций. Много често скъпо се плаща за науката, получена по горчивия път на опита. Колкото и лек да е пътят на подражанието, той също крие опасности от грешно възприемане на съобщенията. Това, че и други може да постъпят така и да пострадат, не е особено успокоително. Остава благородният път на размишленията.

В този аспект би могло да се започне с преценката на ситуацията, в която се намираме. Даже повърхностен преглед на ситуацията [10], [20], улесняващи дезинформиранието, позволява обединяването им в следните групи **6Н**:

- a. Недостатъчна информация, за предвиждане изменението на ситуацията, за риска при вземане на едно или друго решение и очакваните резултати от едно или друго поведение
- b. Невярна информация, подадена съзнателно или неволно, непозволяваща предвиждане изменението на ситуацията, за риска при вземане на едно или друго решение и очакваните резултати от едно или други поведение – провери източниците и данните
- c. Незнание, неумение, ниска квалификация, невъзможност за намиране на квалифицирана помощ, поради това – и за справяне с проблема – потърси помощ, квалифицирай се
- d. Недостатъчно време за вземане на обосновано решение и за изпълнението му
- e. Недобро психическо и/или физическо състояние, определящо евентуално неправилно решение или съответно действие – потърси човек, организация, на които да се довериш да те замести

- f. Неподходящо моментно състояние поради стрес, преумора, влияние на лекарства, алкохол, възраст, определящо евентуално невземане на решение, неправилно решение или съответно действие

И какво би било правилното ни поведение след определяне на ситуация, в която сме, доколко е опасна – **6П**?

- A. Попитайте за още информация – факти, мнения, подкрепени с доказателства, аргументирани обяснения, обосновани прогнози. Отговорете си на въпроса какво бихте изгубили най-много при неблагоприятно стечение на обстоятелствата или обратно – спечелили при най-добро. Как бихте могли да ограничите вредните последици?
- B. Потърсете информация от още по възможност независими източници на информация. Не приемайте веднага лесните решения, колкото и примамливи да са на пръв поглед. Колкото по-сериозни могат да са последиците, толкова повече отделете време за преценка на информацията и вземане на решения. Проверката трябва да включи данните, източниците на устна, писмена, печатна и електронна информация
- C. Пробвайте да се осведомите, а ако ситуацията, в която изпадате, се повтаря – да получите най-общи знания или даже да се квалифицирате. Прочетете наръчници, справочници или ръководства за самостоятелно справяне. Те могат да са добра основа, за да решите дали да рискувате с опити сам/сама да преодолеете трудностите или да търсите помощ. Разчитайте на проверени специалисти, експерти, вещи лица, за които има повече добри отзиви
- D. Подгответе предварително многовариантни решения или отложете. Бързата работа – срам за майстора, бързай полека! Вижте по-горе!
- E. Поискайте човек, организация, на които да се доверите да Ви заместят – близки, приятели, колеги, служби, сервизи, в това число срещу заплащане. Проверете, преди да им се доверите
- F. Помислете как да избягвате подобни ситуации или действия тогава. Отлагайте доколкото е възможно или постъпете, както се предлага по-горе.

Възможно е обаче информацията, която получавате, да не изисква незабавни или със сериозни последици решения. Най-често такава се подава с цел промяна на убежденията или нивото на увереност (категоричност). В такъв случай оценката за достоверност на информацията може да се направи в зависимост от отговорите на следните въпроси – **6К**:

I. Кому е изгодно?

Още древните римляни са използвали тези въпроси за установяване на мотивацията на другите. *Quid prodest* или *Cui bono*? Почтените автори подписват становищата, мненията си. Освен това те декларират наличието или липсата на конфликт на интереси, т.е. някакви зависимости, които биха могли да изкривят техните позиции.

II. Кои са източниците?

С този въпрос продължава да се търсят подбудата, мотивът, причината, подтикът, интересът, ползата вече конкретно за авторите на информацията. Естествено освен това, откъде получават материални и морални стимули, трябва да се намерят възможните други връзки, обясняващи особените позиции, неутралните или напротив оценки. Те биха могли да са етнически, политически, религиозни, имуществени... Почтените средства за масова информация не крият пристрастията си, източниците на финанси, къде са базирани, дават възможност за обратна връзка, за отговори на поставени проблеми, излагане на различни мнения.

III. Какви са използваните техники за манипулиране?

Най-честите методи са отклоняване на вниманието от най-важното, същественото (разсейване), поддържането на невежеството, апелиране към чувствата, предразсъдъците (не към разума), насърчаване на вулгарното поведение и тон, привличане вниманието към екстравагантното, култът към публичните личности, зрелища, охулване на иначе мислещите и „опасните“ идеи [6], [13]. Опит за относително балансиране осветяване на факти, явления предлага подходът Неутрална гледна точка на Уикипедията.

IV. Кога са събитията?

Известно че, отдалечеността от събитията дава възможност за тяхното оценяване в контекста на прехождащите ги явление и като причини за последиците от тях. За съжаление често личности, които не са свидетели или участници в събитията, си позволяват да анализират със самочувствието на специалисти. От друга страна очевидците най-често преувеличават ролята си в един или друг исторически процес и украсяват или обратно случилото се според мястото и отношението си. Накрая практиката историята да се пише и пренаписва от победителите, също води до игнориране, омаловажаване или очерняне на факти, причинно-следствени връзки, личности и големи групи от хора.

V. Какви са доказателствата?

Известно е, че доказателствата могат да бъдат устни и писмени. Първите обикновено са на очевидци или такива, които претендират за това. Поради тяхната ограниченост по време и място, те не могат да представят цялостно информацията. Често за представяне и на текущи събития участниците са подбрани едностранно. Позоваването е другият начин за доказване. Някои от авторите на такава информация са със съмнителни професионални качества, недоказана компетентност или просто недобросъвестни. Понякога съпоставката на информацията с други надеждни източници (проверени от времето и приети от сериозни учени и експерти) може да помогне за изчистване на недоказана информация.

VI. Как са анализирани и оценявани фактите?

Най-напред не е маловажно формата на информацията. В печатните издания например е прието да се публикуват очерци и есета, които най-често са бездоказателствени и отразяват единични мнения. В магазинните издания и някои телевизионни програми събитията се представят избирателно с оправданието за липса на време. Записи на очевидци, документи, аудио и видеозаписи предварително се обработват, в това число с фотомонтаж. За беседи на живо в студията се канят хора с известни политически пристрастия без да има кой да им опонира, на тях им се отделя достатъчно време за представяне на личното им отношение и критики срещу отсъстващите им противници.

Допълнително би следвало да следи за спазването на най-честите изисквания към форумите и групите в интернет. Такива са забрани за публикуване на информация улесняваща незаконна дейност, използване на вулгарен език, обиди, клевети. Особено лошо впечатление правят публикациите нас тъй наречените хейтери, показващи патологична ненавист към различните от тях хора, обикновено другояче мислещи. За разлика от тях троловете, които търсят внимание чрез провокативни послания в интернет места за общуване. Често става дума за астротърфинг, т.е. имитиране на масова подкрепа чрез използване на специално наети (в т.ч. платени) ползватели, за манипулиране на общественото мнение в интернет – [11]. Разбира се формите за нараняване и безпокоени на хората чрез информационните технологии са много повече – виж кибертормоз, кибермобинг. Донякъде вина за това явление имат и модераторите на съответните форуми, допускащи нарушения на правилата на добрия тон. Естествено е да не се разкриват IP адреси на авторите на съобщения в интернет и електронни писма, но това може

да попречи на нормалния обмен на информация. Нерядко се среща още плагиатството, дезинформацията или целенасочено редактиране на информация, за да се постигне обратен ефект. Липсата на възможност за обратна връзка, анонимността, улесняват подобно поведение. Опитите да се противодейства на подобни недобросъвестни хора чрез компютърни технологии вече бележат определени успехи, например [1], [18], [19].

За по-задълбочена работа с цел откриване на неволни или волни изкривявания при поднасяне на информация, може да се търсят различни възможни човешки грешки въобще [14] и по-конкретно логически [17]. А често да се открие истината не стига само сърцето (Сент Екзюпери в Малкият принц) – нужен е и разумът.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отбягвайте опасните ситуации – **6Н**, потърсете още надеждна информация, при съмнение отлагайте решенията или прехвърлете отговорността за тях и изпълнението им на други – **6П**. Преценявайте конкретно всяка важна информация като си отговаряте на някои основни въпроси – **6К**. При възможност изключвайте небосновани, небалансирани, едностранни, предубедени и нецензурни и обидни информации.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Ангелова Н. Софтуерът за плагиатство в обучението. <http://sci-gems.math.bas.bg/jspui/bitstream/10525/1825/1/adis-may-2012-283p-291p.pdf>
- [2]. Догоревшая звезда. <http://domestic-lynx.livejournal.com/109069.html>
- [3]. Изследване показва, че българските медии са зависими от властта. <http://e-vestnik.bg/15252>
- [4]. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. 2000.
- [5]. Ленин В. О левом ребячестве и о мелкобуржуазности. Полное собрание сочинений, т. 36. 1969.
- [6]. Манипулиране на общественото мнение. http://www.konzertfilmer.de/alice/Alice-Crowd_manipulation-bg.html
- [7]. Някои медии в България симулират медийна свобода, търпят натиск, порочна практика на натиска в журналистическата им дейност. Матиас Хьопфнер.
- [8]. Свободни да виждаме истината. <http://free2see.bg/>
- [9]. Узнай правду. Манипуляция нашим сознанием, душой и телом. <http://www.uznai-pravdu.ru/viewforum.php?f=22>
- [10]. American greed.TV Series.
- [11]. Astroturfing. <http://www.konzertfilmer.de/alice/Alice-astroturfing-bg.html>
- [12]. Chomsky N. Media control. The spectacular achievements of propaganda. 2002.
- [13]. Chomsky N. Top 10 media manipulation strategies. <http://rave2.wordpress.com/2012/05/14/noam-chomsky-top-10-media-manipulation-strategies/>
- [14]. Human errors. <http://www.exprobase.com/Default.aspx?page=12>
- [15]. Hustle (Ударът). TV Series.
- [16]. Leverage (Честни измамници).TV Series.
- [17]. List of fallacies. Wikipedia.
- [18]. Mapping study on projects against hate speech online.
- [19]. Soon, lie-detecting system for social media.
- [20]. The real hustle. (Истински измамници). TV Series.
- [21]. World Press Freedom Index 2014. <http://rsf.org/index2014/en-index2014.php>

За контакти:

Доц. д-р Чавдар Везиров, Катедра “Земеделска техника”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 442, e-mail: vezirov@uni-ruse.bg